

Кравчук О., Остащук І. Медична маска в судовому засіданні – пов'язка Феміди чи обмеження права на суд? Публічне право, 2021, №2, с. 119-129.

УДК 340.12

Олексій КРАВЧУК

<https://orcid.org/0000-0002-7844-2381>

*доктор юридичних наук, доцент,
суддя Вищого антикорупційного суду,
професор КПП ім. Ігоря Сікорського*

Іван ОСТАЩУК

<https://orcid.org/0000-0002-6115-0884>

*доктор філософських наук, професор,
професор НПУ ім. М. П. Драгоманова*

МЕДИЧНА МАСКА В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ – ПОВ'ЯЗКА ФЕМІДИ ЧИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СУД?

У статті досліджується подібність медичної маски на обличчях учасників судових процесів у часи пандемії коронавірусної хвороби до символічної пов'язки на очах античної богині Феміди. Така подібність полягає в тому, що (1) це, по суті, також пов'язка, яка вдягається на обличчя, (2) і заважає судді бачити певні важливі деталі судового процесу. Водночас, принциповими відмінностями є: (1) маска унеможливорює бачити деталі процесу не лише судді, але й іншим учасникам процесу; (2) суб'єкт носіння – це не сам суддя, а інші учасники процесу (хоча суддя також обов'язково вдягає маску).

Не дивлячись на те, що в сучасних судових правилах обов'язкова медична маска виявилась децю подібною до символу пов'язки Феміди (що в правовій іконографії означає знеособлення судової справи), в реальному житті, сліпий суд – суддя, який не бачить учасників – це, скоріше, недолік, аніж чеснота. Тож мистецьке вирішення щодо того, як краще зображати Феміду в скульптурах, – має цілком логічне підґрунтя. На практиці суддя повинен бути уважним, має вислухати кожну зі сторін, приділивши увагу всім важливим деталям справи.

Носіння обов'язкової маски учасниками судових засідань впливає на такі аспекти права на справедливий суд, як право на захист, право знати й коментувати всі докази, право на допит свідків. Судді в кожній справі варто враховувати це і забезпечити, щоби цей вплив не зашкодив загальній справедливості судового розгляду. Зокрема, мають дотримуватися засади

рівності сторін, презумпція невинуватості, право на перехресний допит, право надати докази, що спростовують показання свідків, інші процесуальні гарантії. Оскільки маска стала обов'язковим елементом в суді, і її використовують всі учасники, сторонам не слід сприймати її вплив на процес правосуддя як вирішальний. Загалом, професійний суддя є здатним правильно сприймати показання і виступи особи в масці, надаючи показанням як доказам належну оцінку, дослухатися до позицій, викладених в усних виступах.

Медична маска може стати одним із сучасних судових символів, так само як вона стала одним із атрибутів нашої епохи.

Ключові слова: медична маска, COVID-19, обмеження прав людини, карантин у судах, богиня Феміда, судова символіка.

Давньогрецька богиня Феміда (Юстиція у римлян) – доволі поширений художній образ-символ в українській та світовій юридичній культурі. Скульптурні, живописні, барельєфні представлення алегорії Справедливості можна побачити біля та в будівлях судів, адвокатських офісах, у веб-дизайні сайтів правової сфери, графіці банерів та інформаційних платформ із судової тематики, емблематиці та атрибутиці юридичних компаній. Різноманітні варіанти іконографії Феміди охоче дарують юристам з нагоди ювілейних дат і професійних свят. Тож можна сказати, що зображення Феміди – широковживане й популярне – як у світі, так і в Україні, будучи символом правосуддя і загалом діяльності, пов'язаної із правом та справедливістю.

Певного канонічного загальноприйнятого зображення Феміди не існує. У тисячах різноманітних представлень алегорії Справедливості можна помітити і певні відмінності в її представленні: з пов'язкою чи без неї, меч вгору піднятий чи вниз; чаші терезів звисають або навіть тримає їх в руках; богиня сидить чи стоїть – все це вибір митця або інституції, де скульптура або картина міститься. Проте найважливіше, що образ цієї античної богині передає основну цінність та ідею – справедливість. До цього додаються окремі пояснення: із пов'язкою на очах, символізуючи “сліпе”, тобто безпристрасне правосуддя, чи без пов'язки, символізуючи правосуддя, уважне до деталей, тощо.

Досліджуючи зображення Феміди як судовий символ у сучасних реаліях, ми звернули увагу на те, що в сучасному суді, в умовах пандемії коронавірусної хвороби до пов'язки на очах символічної Феміди з'явилась подібною інша

пов'язка – обов'язкова медична маска на обличчі учасників судових процесів, яка заважає учасникам, і в першу чергу, суддям, бачити вираз обличчя, емоції інших учасників, що може бути важливим у прийнятті рішень. З іншого боку, медична маска додатково підкреслює знеособлення учасників судового процесу. Ця подібність видалась нам такою, що створює своєрідну «адаптацію» семантики згаданого судового символу. Наведене спонукало нас до написання цієї статті, **метою** якої є вивчення особливостей обов'язкової медичної маски для учасників судового процесу як судового символу, в аспекті її подібності до пов'язки на очах Феміди в одному з її традиційних скульптурних зображень, а також оцінка можливого впливу обов'язковості медичної маски на право особи на справедливий суд, в аспекті її можливості виступати в суді, а також представляти й коментувати суду власні докази, знати й коментувати всі докази протилежної сторони, захищатися проти висунутого обвинувачення.

Образ Феміди в античній міфології загалом та судовій іконографії зокрема розглядали в своїх роботах В.Буршта, Ю.Гоцуляк, Н.Опольська, Я.Парандовський, особливості маски як символу культури – М.Бахтін, Вяч. Вс. Іванов, О. Кулішова, специфіку використання медичної маски в суді – Дж. Симон-Керр. Розгляд питання про подібність медичної маски до пов'язки Феміди є авторським методологічним компаративним підходом, що характеризує відмінність здійснюваного дослідження від наявних у цій сфері робіт, підкреслює його актуальність та наукову новизну.

У судовій іконографії найчастіше зустрічається образ саме богині Феміди, яку можна побачити в різних репрезентаціях у приміщеннях судів, перед входом, переважно у скульптурах, а також і на картинах, у графіці тощо. Щодо віддання переваги скульптурним зображенням богині правосуддя, то слід дещо прояснити в аспекті скульптури як виду мистецтва: з одного боку, це наслідування культури античності, в якій зазвичай саме скульптурними були зображення богів, а з іншого, як підкреслення фундаментальності принципів правосуддя, виражених в образі алегорії справедливості. Роман Якобсон, лінгвіст і теоретик інших гуманітарних наук, відзначив важливу специфіку скульптури в тому, що вона максимально в своїх образах представляє протиставлення зображеного і

зображуваного, чим стимулює органічність сприйняття в певному просторі й контексті: «Статуя – на відміну від твору живопису – силою своєї тривимірності настільки наближається до своєї моделі, що неживий світ повністю виключається з кола скульптурних тем: скульптурний натюрморт не міг би адекватно передати виразної антиномії між зображенням і зображуваним об'єктом, яка міститься та знімається в будь-якому художньому знакові. Лише протиставлення *безжиттєвої, нерухомої маси*, з якої виліплена статуя, і *рухомої, одухотвореної істоти*, яку статуя зображає, створює достатню віддаленість зображення та зображуваного» [1, с. 166-167]. У скульптурі виразніше знімається протиставлення форми (матеріалу, з якого вирізьблено образ) та змісту (смисли і значення, які передаються): «Семантична сторона статуї або внутрішня сторона знаку знімає її безжиттєву нерухому матерію <...>, тобто зовнішню сторону знаку. Дуалізм знаку, проте, є неодмінною умовою його існування, і оскільки внутрішній дуалізм знаку знімається, невідворотно зникає і суперечність знаку та позначуваного об'єкта – *знак оречевлюється*. Умовний простір статуї зливається з реальним простором, в який статуя поміщена, і всупереч її позачасовій сутності мимоволі виникає уявлення про те, що передувало зображуваному стану і що повинно за ним слідувати; статуя включається у часову послідовність подій» [1, с. 167]. Іншими словами, статуї Феміди органічно включаються в простір інтер'єру чи екстер'єру приміщень судів, транслуючи ідею справедливості (санкціонованої божественною волею в античності) в сучасний судовий процес.

Монументальні скульптурні фігури Феміди передають глядачеві відчуття рівноваги і стійкості (суто фізичний вимір балансу тіла), незворушності й гармонії (відстороненість і спокій на обличчі, статичність і поважність пози, зазвичай сидячої). Саме суд повинен втілювати ідеї безпристрасного виконання ідеї справедливості й безапеляційної рівності всіх перед законом. Скульптура виразно вписується до публічного простору будівель судів, в якому вона присутня та передає принципи правосуддя. Цей вид мистецтва найефективніше може впливати на людей, виходячи із суто фізичних характеристик, зокрема її міцний матеріал (відчуття витривалості). Ефект переконливості статуй Феміди підсилюється і тим простором, в якому вона займає своє домінуюче місце:

підвищений п'єдестал, видимість із віддаленої перспективи, сходи, якими слід піднятися до неї, тривимірність як більш природне включення в інтер'єр (інколи скульптури є рельєфними, зважаючи на можливості художнього вирішення) тощо.

Символічні атрибути Феміди є визначеними та усталеними, що передають конкретні значення та смисли. Традиція «присутності» богині справедливості в судах сягає своїм корінням античної міфології та релігії, тексти й культові практики яких ставили собі за мету переконати людей в тому, що справедливого суду не уникнути. Образ цієї богині виник у парадигмі міфологічної свідомості, що мала свої особливості: «Поняття міфу й міфології стосуються ситуації, яка випереджає емпіричну реальність й емпіричний час, але яка надає сенс і створює позачасовий взіреть, котрому слід дорівнюватися або на котрий, принаймні, слід зіслатися, щоб вказати остаточну покликалаьну інстанцію в аспекті абсолютної сенсовості світу чи його відповідного фрагменту» [2]. Отже, ця богиня позначала історією свого міфічного побутування й атрибутами-символами сутність справедливого суду.

У сучасній фразеології феміда означає закон, правосуддя; жреці феміди – служителі закону, судді, юристи.

Згідно давньогрецької міфології, Феміда – “дочка Урана й Геї, друга законна дружина Зевса, від якого народила ор і мойр, богиня права й законного порядку. Була порадицею Зевса і наглядала за тим, щоб ні люди, ні боги не порушували законів” [3]. Отже, ця богиня наглядала навіть за небожителями, щоб вони не порушували загального порядку й закону. Популяризатор античної культури Ян Парандовський писав: “Феміда була одним із найстарших божеств, дочкою Неба і Землі. До того як Зевс одружився з Герою, Феміда була його дружиною <...> Навіть коли вони розійшлися, Феміда залишалася найбільш довірливою порадицею Зевса, який перед нею не мав жодних таємниць. Це була мудра й досвідчена богиня. Бачила багато речей, що були закриті від інших богів, оскільки вона царювала ще тоді, коли їх не було на світі. Її вважали богинею справедливості, звичаїв та порядку, вівтарі їй ставили у місцях людських зібрань, щоб вона своєю присутністю надихала наради в дусі добра й справедливості. Її називали рятівницею та захисницею скривджених, оскільки вона разом із Зевсом

стежила за тим, щоб не кривдили бідних і потребуючих людей <...> З'являлася на статуях як сувора діва з рогом достатку, а сьогодні її традиційно зображають із зав'язаними очима; в одній руці вона тримає меч, в іншій – терези» [4, с. 163-164], що можна тлумачити так: ріг достатку – символ щедрості; пов'язка на очах – символ безпристрасності, безсторонності у суді, для якого всі є рівними; меч – символ відплати за вчинки та готовності захистити справедливість; терези – символ зважування (доказів, невинності й вини) і справедливого суду.

Щодо такого іконографічного атрибуту античної богині як пов'язка на очах, то Ю.Гоцуляк, Н.Опольська пояснюють так: «богиня може бути неупередженою без пов'язки, а правосуддя – ні! Правосуддя здійснюється людськими руками, а Феміда є його прообразом. У богині абсолютний зір у просторі та часі, а в людини – ні <...> В соціумі очі Феміди приміряють на себе саме смертні. Отже, пов'язка – це перехідний міст правосуддя зі світу ідей у світ речей. Більш того, правосуддя не повинно дивитися на людську душу, серце, емоції, адже це може завадити об'єктивності» [5, с. 275].

Сьогодні Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно рекомендує носити медичну або іншу аналогічну (немедичну, тканинну) маску в публічних місцях [6]. Відповідні правила на сьогодні стали загальноприйнятими в світі. В Україні правила щодо карантинних обмежень устанавлюються постановами Кабінету Міністрів України. Ці постанови неодноразово змінюються, відміняються старі, приймаються нові, що створює значні труднощі у частині доступності й зрозумілості карантинних правил, обмежень і заборон [7; 8]. На сьогодні карантин установлено постановою Кабміну від 9 грудня 2020 р. № 1236 зі змінами й доповненнями, внесеними 7 постановами [9]. Водночас, Законом від 6 листопада 2020 року № 1000-IX доповнено статтю 44-3 Кодексу про адміністративні правопорушення нормою, згідно з якою, перебування в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, також виготовлених самостійно – передбачає накладення штрафу [10]. Зазначений Закон набув чинності 21 листопада 2020 р. і є чинним на сьогодні.

Обов'язковість носіння медичної маски (або її аналога) в громадських місцях, що поширюється і на зали суду, під час пандемії коронавірусної хвороби, яка була офіційно оголошена в березні 2020 р., можна практично порівняти з пов'язкою на очах богині правосуддя. Але цю “пов'язку правосуддя” вдягли не лише судді – до цього зобов'язані всі учасники процесу. Можемо на основі аналогії порівняти, що схоже до символічного значення пов'язки богині правосуддя мають маски, вдягнені сторонами по справі.

Справді, очі – це практично єдине, що залишається відкритим у носія маски, проте закрита більша частина обличчя людини ускладнює особисту ідентифікацію учасників судового процесу, приховуючи їхню міміку та емоційність. Загалом, ані суддя не бачить рис обличчя учасників (сторін по справі, свідків), ані самі учасники не бачать відкритого обличчя судді.

У ході спілкування з іншою особою в сучасному світі у свідомості дорослої людини, як правило, створюється певний візуальний образ іншої людини, що дозволяє вирізнити її з-поміж решти. В цьому візуальному образі певне місце займають статура людини, її одяг, але насамперед – обличчя. Медична маска в суді виконує ту саму роль, що і в інших публічних сферах у сучасному світі – вона закриває обличчя людини і створює ситуацію, коли люди, з якими особа раніше не була знайома (нові для неї) – в її свідомості з'являються і надалі залишаються без обличчя.

Історія маски в культурі дуже давня: її використовували в релігійних практиках (маска символізувала того чи іншого духа або божество, якому був присвячений ритуал); поховальних обрядах (посмертна маска, наприклад, в єгипетських саркофагах фараонів чи представників знаті); в грецькому, римському, японському театрах (фіксовані вирази обличчя певних персонажів із виразними узагальненими та не індивідуалізованими емоціями – радості, смутку й ін.); у європейських та латиноамериканських карнавалах (бажання залишатися інкогніто під час гучних веселощів перед початком Великого посту); в українському вертепі (переодягання на героїв вертепної драми); маски клоунів цирку та акторів і учасників сучасних шоу й перфомансів тощо. Аналогічне психологічне сприйняття, ймовірно, можливе в культурах, де для певних

категорій людей є звичним приховувати обличчя. У Давній Греції, де власне виникає драма в західному її значенні, «гра актора в масці, яка передавала внутрішній стан персонажа лише через зовнішнє вираження, застигле зображення цього стану, – один із яскравих прикладів так званої невербальної мови в античному театральному перформансі» [11, с.13]. Маска – головний символ театру як виду видовищного мистецтва; її зображення можемо побачити як елементи декору в театральних будівлях.

Михайло Бахтін у фундаментальній праці «Творчість Франсуа Рабле та народна культура середньовіччя та Ренесансу», присвяченій сміховій культурі, писав про маску: «Це – надзвичайно складний і багатозначний мотив народної культури. Маска пов'язана з радістю змін та перевтілень, з веселою відносністю, з веселим же запереченням тотожності й однозначності, з запереченням тупого збігу з самим собою; маска пов'язана з переходами, метаморфозами, порушеннями природних границь, із висміюванням, з прізвиськом (замість імені); у масці втілено ігрове начало життя, в її основі міститься зовсім особливе взаємовідношення дійсності та образу, характерне для найдавніших обрядово-видовищних форм. Вичерпати багатоскладову символіку маски, звісно, неможливо» [12]. На нашу думку, в 2020-му році окреслена багатоаспектність маски, її символічного значення, отримала нову форму та семантику, зокрема в суді, що потребує нового осмислення.

Вячеслав Іванов відзначав, що за допомогою маски «людина може виявитися втіленням божественного чи демонічного начала, стати причетною до світу тварин, тіней або духів, а то й увійти в людський світ, однак при цьому стати іншою особистістю, зовсім несхожою на того, хто під маскою. Якщо маска не збігається з якимись якостями тієї людини, яка її носить, то вона допомагає їй створити у ритуалі, в театрі або у незвичних формах поведінки (наприклад, блазня чи бандита) образ іншої людини. Але вона ж може допомогти у збереженні та продовженні її власних рис, навіть і тоді, коли людина помирає» [13, с. 334].

У світлі протиепідемічних медичних вимог, із глобальними обставинами, що виникли, можна порівняти й ситуацію, коли дитина, що має кілька років і дорослішає в умовах пандемії, вчиться сприймати світ, де є певні люди, що завжди

в масках. Для цієї дитини люди в масках, тобто без обличчя (вираз обличчя яких вона ніколи не бачила й, можливо, не побачить), – нормальне та звичне явище.

Так само і в суді: по суті, суддя досить часто розглядає справи учасників, яких не бачить і, можливо, ніколи не бачив в обличчя, або бачив лише кілька секунд задля ідентифікації особи на початку першого засідання по справі. Випадково зустрівши пізніше людину, учасника процесу (наприклад, сторону по справі, суддю, адвоката або прокурора), якого особа до цього не бачила без маски, поза судом – на вулиці чи в іншому місці, але без маски або в іншій масці, – скоріше за все, суддя або інший учасник процесу не впізнає її. Якщо застосування інформаційних технологій у вигляді відеоконференцій з дому чи офісу, там, де це можна, дозволяє судді “подивитися в очі” учасникові справи, то слухання в залах судових засідань в умовах пандемії саме і створюють своєрідну візуальну атмосферу інкогніто.

В античній Греції самі маски складалися з певних символічних елементів, коди яких були зрозумілими для публіки, наприклад: «якщо актор з’являвся у білій масці, глядачі могли не сумніватися в тому, що він виконує перед ними жіночу роль, адже маски чоловічих персонажів завжди були темних кольорів. Походження такого розрізнення дослідники пов’язують із соціальними особливостями афінського (і, загалом, давньогрецького) суспільства: чоловік більшу частину часу проводив поза домом (шкіра його темніла від засмаги), жінка, навпаки, в його стінах» [11, с.13]. Звісно, що немає приписів щодо конкретних масок під час суду – їхнього кольору, розміру, матеріалу чи логотипів. Проте, вбачається, що під час судового засідання суддя може заборонити використання маски, яка матиме якісь саркастичні чи образливі написи або образи, які будуть недоречні у судовій залі.

В окремих європейських країнах існують заборони щодо закривання обличчя традиційними елементами одягу мусульманських жінок – маються на увазі

передусім паранджа¹ та нікаб². Це викликає невдоволення й опір мусульманських спільнот та організацій: вони сприймають такі рішення як порушення принципів правової рівності та релігійно-культурної толерантності. Нерідкими є оскарження в судах зі сторони мусульман, які вважають, що це прояви різкого відторгнення сповідників ісламу від інтеграції в європейські суспільства. Безумовно, лаконічно окреслена проблема надзвичайно складна та багатовекторна як у площині права, так і інших сфер суспільного співжиття.

Використання масок при виникненні грецького театру поєднує історію драматичного мистецтва та психології: «Їх естетична функція полягає передусім у стандартизації способів передачі людського обличчя. Можна припустити, що саме у східно-середземноморському ареалі у зв'язку з театральною маскою формується уявлення про роль й особистості. На це вказує етимологія етруського *phersu* (“маска” грецькою), звідки і латинське *persona* та пізніші найменування персональності, індивідуальності, особистості» [13, с. 339]. Отже, маска в її первісному сприйнятті стимулює розвиток поняття персональності й особистості, яке на сьогодні є поширеним як у наукових дослідженнях різних наук, так і в повсякденному побутовому слововикористанні.

У наведеному контексті сучасна медична чи аналогічна маска в суді має шанси посісти своєрідне місце серед символів сучасного судового процесу, з урахуванням її психологічного сприйняття і правового значення – ускладнення особистої індивідуальної ідентифікації учасників процесу. Медична маска – це, по суті, новий сучасний судовий атрибут із власним символічним значенням, окрім обов'язкового медичного практичного призначення, необхідного в умовах пандемії. В історії поширених символів «накладання» утилітарного первісного призначення та пізнішого умовного змісту окремих елементів можна простежити, скажімо, і на прикладі мантиї – суддівської, професорської, священицької. Не виключено, що маска стане теж одним із судових символів, історія якого почалася

---

¹Паранджа – верхній жіночий одяг у вигляді халата з довгими хибними рукавами та сіткою, яка закриває обличчя

²Нікаб – жіночий головний убір, який закриває обличчя, з вузьким прорізом для очей (переважно чорного кольору).

в 2020-му році.

З іншого боку, право виступати в суді, обстоюючи свою справу або захищаючись від висунутого обвинувачення, є складовою права на справедливий суд, гарантованого багатьма конституціями і нормами міжнародного права. Загалом, у подальшому науковцям і практикам належатиме обмірковувати й оцінити, наскільки правомірними і пропорційними були протиепідемічні обмеження 2020-2021 років, що в багатьох сферах жорстко втруtilись у права людини.

Хоча це і не лежить на поверхні, але дає привід задуматись: чи не обмежує обов'язок носити маску в суді для учасника процесу його право виступати перед судом, обстоювати своє право, захищатись від висунутого обвинувачення? Чи не позбавляє обов'язок носити маску людину можливості постати перед судом у повному особистісному образі (як людини з обличчям, а не, по суті, знеособленого учасника в масці, копія паспорта якого лежить у матеріалах справи)? Керуючись правом виступати в суді, деякі учасники справ, виступаючи в суді зі вступними промовами або в судових дебатах (із заключними промовами), або надаючи показання, тимчасово знімають маску, щоби суддя мав змогу побачити вираз обличчя, щирість і чесність такого учасника. Чи може суддя заборонити учаснику зняти маску? Загалом, обов'язок судді – здійснення правосуддя, а не стеження за додержанням карантинних правил під час судового засідання. Водночас, судді не мають, як правило, нічого проти, щоби на деякий час побачити виступаючого без маски. Адже вираз обличчя – неодмінна частина сприйняття виступу.

Так само сторона по справі, особливо сторона захисту в кримінальній справі, може мати обґрунтоване бажання, щоби суддя побачив вирази обличчя свідків, яких допитують у суді, при відповіді на запитання – як при прямому допиті, так і при перехресному. Адже достовірність показань свідків суд оцінює саме з позицій життєвого досвіду, враховуючи зокрема співвідношення цих показань із іншими доказами по справі, а також емоційне відчуття правдивості тих чи інших тверджень свідка, що виникає зокрема від його постаті, поведінки під час допиту, виразу обличчя, очей і т.д. І медична маска на обличчі свідка, загалом, може заважати формуванню такого більш цілісного сприйняття, враховуючи психо-

емоційні характеристики, фактично створюючи той самий ефект “сліпої Феміди”. Із зовнішніх візуальних ознак, що безпосередньо сприймаються суддею при допиті свідка в масці, залишаються, по суті, лише очі, постать, поведінка та голос – а в решті безпосередній допит свідка стає дещо подібним до зачитування його письмових показань.

Американська професор Дж. Симон-Керр зазначає, що носіння маски дає можливість на практиці переглянути сприйняття поведінки свідка для доказування в судах США, яке наразі вважалось доволі важливим. Автор зазначає, що маска є частиною протиепідемічного і судового порядку, є уніформою й обов’язковою для всіх, а тому сприйняття її як чогось незвичного (або загрозуючого) – знижується [14].

На відміну від маски на власному обличчі, в частині маски на обличчі свідка – сторона по справі, як правило, не має можливості впливати на це. Якщо за бажанням, виступаючи в судді, обвинувачений, захисник (адвокат) можуть тимчасово зняти маску на час всього виступу, або деяких, найважливіших його частин (питання про те, чи не вчиняють вони при цьому правопорушення щодо карантинних обмежень не є предметом нашого дослідження), то примусити свідка зняти маску – сторона не може. Так само, як не може цього зробити й суддя, який, як правило, не є спеціалістом-медиком, не знає стану здоров’я свідка і не в змозі й не вправі оцінити вплив та ризик від зобов’язання свідка зняти маску на здоров’я як самого свідка, так і решти присутніх в залі – інших сторін по справі, судового персоналу. Загалом, відвідувачі суду (в т.ч. сторони по справі, свідки, експерти, перекладачі), судовий персонал та судді вдягають маску не лише під час засідань, але й скрізь в приміщенні суду (крім власних кабінетів), оскільки суд є публічним (громадським) місцем [15].

Так чи інакше, медична маска на обличчі учасників судових засідань – це та реальність, із якою нам, вочевидь, доведеться жити й працювати ще тривалий час. Водночас питання про те, чи обмежує обов’язкова медична маска право на справедливий суд може бути піднятим. І воно, мабуть, буде розглядатися разом із питанням про інші обмеженнями прав людини, що застосовуються в умовах пандемії коронавірусної хвороби. Протиепідемічні обмеження вплинули на такі

аспекти права на справедливий суд, як доступ до суду, публічність, розумний строк. Носіння обов'язкової маски серед таких обмежень впливає на такі аспекти права на справедливий суд, як право на захист, право коментувати всі докази, право на допит свідків. Судді в кожній справі варто враховувати це й забезпечити, щоби цей вплив не зашкодив загальній справедливості судового розгляду. Зокрема, мають дотримуватися засади рівності сторін, презумпція невинуватості, право на перехресний допит, право надати докази, що спростовують показання свідків, інші процесуальні гарантії.

Висновки. Подібність медичної маски на обличчях учасників судових процесів у часи пандемії коронавірусної хвороби до алегоричної пов'язки на очах Феміди полягає в тому, що (1) це, по суті, також пов'язка, яка вдягається на обличчя, (2) і заважає судді бачити певні важливі деталі судового процесу. Водночас принциповими відмінностями є: (1) маска унеможливорює бачити деталі процесу не лише судді, але й іншим учасникам процесу; (2) суб'єкт носіння – це не сам суддя, а інші учасники процесу (хоча суддя також обов'язково вдягає маску).

Не дивлячись на те, що в сучасних судових правилах обов'язкова медична маска виявилась дещо подібною до символу пов'язки Феміди (що в правовій іконографії означає знеособлення судової справи), в реальному житті, сліпий суд – суддя, який не бачить учасників – це, скоріше, недолік, аніж чеснота. Тож мистецьке вирішення щодо того, як краще зображати Феміду в скульптурах – має цілком логічне підґрунтя.

На практиці суддя повинен бути уважним, має вислухати кожную зі сторін, приділивши увагу всім важливим деталям справи.

Носіння обов'язкової маски учасниками судових засідань впливає на такі аспекти права на справедливий суд, як право на захист, право знати й коментувати всі докази, право на допит свідків. Судді в кожній справі варто враховувати це і забезпечити, щоби цей вплив не зашкодив загальній справедливості судового розгляду. Зокрема, мають дотримуватися засади рівності сторін, презумпція невинуватості, право на перехресний допит, право надати докази, що спростовують показання свідків, інші процесуальні гарантії. Оскільки маска стала

обов'язковим елементом в суді, і її використовують всі учасники, сторонам не слід сприймати її вплив на процес правосуддя як вирішальний. Загалом, професійний суддя є здатним правильно сприймати показання і виступи особи в масці, надаючи показанням як доказам належну оцінку, дослухатися до позицій, викладених в усних виступах.

Медична маска може стати одним із сучасних судових символів, так само як вона стала одним із атрибутів нашої епохи. Дослідження сучасної судової символіки, як і питання впливу карантинних обмежень на права людини та, зокрема, право на справедливий суд – проблеми високого рівня наукової актуальності.

Список використаних джерел

1. Якобсон, Р. 1987. Работы по поэтике: Переводы / Сост. и общ. ред. М. Л. Гаспарова. Москва: Прогресс.
2. Burszta, W. J. 2003. Logos i mythos w antropologii kultury. Logos i mythos w kulturze XX wieku. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne. 23-33.
3. Словник античної міфології 1985. Укладачі І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. Вступна стаття А. О. Білецького. Київ. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/slovmith/slov.htm>.
4. Parandowski, J. 1992. Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian. Londyn: Wydawnictwo Puls.
5. Гоцуляк, Ю., Опольська, Н. 2018. Образ Фемиды в античном правосознании. Studia Warmińskie 55. С. 265-278.
6. Mask use in the context of COVID-19. Interim guidance. 1 December 2020. [https://www.who.int/publications/i/item/advice-on-the-use-of-masks-in-the-community-during-home-care-and-in-healthcare-settings-in-the-context-of-the-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)-outbreak](https://www.who.int/publications/i/item/advice-on-the-use-of-masks-in-the-community-during-home-care-and-in-healthcare-settings-in-the-context-of-the-novel-coronavirus-(2019-ncov)-outbreak)
7. Кравчук О.О. Адміністративна та (або) кримінальна відповідальність за порушення карантину людей. Публічне право. 2020. №1. С. 102-115. <https://doi.org/10.37374/2020-37-09>
8. Кравчук О.О. Юридична техніка нормативних актів щодо карантину. Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ 10 грудня 2020 р.), Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2020. С. 14-19. <http://afgp.kpi.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2020-%D0%B2%D1%96%D0%B4-27.01.21.pdf>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-p#Text>
10. Закон України від 6 листопада 2020 року № 1000-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-20#n6>
11. Кулишова, О. В. 2015. Театральная маска в Древней Греции: ее истоки и контексты функционирования. Труды исторического факультета Санкт-Петербургского университета, Т. 23: Маска и театр в зрелищной культуре античного мира, Вып. 3, с. 7-16.
12. Бахтин, М. М. 1990. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. 2-е изд. Москва: Худож. лит., с. 48.

13. Иванов Вяч. Вс. 2007. Маска как элемент культуры. Иванов Вяч. Вс. избранные труды по семиотике и истории культуры. Т. 4: Знаковые системы культуры, искусства и науки. Москва: Языки славянских культур, с. 333-344.

14. Simon-Kerr, 2020. Simon-Kerr, Julia Ann, Unmasking Demeanor (May 22, 2020). 88 Geo. Wash. L. Rev. Arguendo 158 (2020), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3610460> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3610460>

15. Кравчук О.О. Судові сервіси у Вищому антикорупційному суді під час пандемії. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали V Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.) : у 2 ч. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 165-169. https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/antikorupc1_1.pdf

Oleksiy Kravchuk, Ivan Ostashchuk. Medical mask in court – Themis' blindfold or restriction of right to court?

Similarity of the medical mask on the faces of trial participants during the coronavirus pandemic to the symbolic blindfold on the eyes of the ancient goddess Themis is considered in the article. The similarity is manifested in the following: (1) it is, in essence, also a blindfold worn on the face, (2) and prevents the judge from seeing certain important details of the trial. At the same time, there are fundamental differences: (1) the mask makes impossible to see the details of the process not only for the judge, but also for other participants of the trial; (2) the subject of wearing is not the judge himself (herself), but other participants in the process (although the judge must also wear a mask). Despite the fact that in modern court rules the mandatory medical mask turned out to be somewhat similar to the symbol of the Themis blindfold (in legal iconography it means the impersonality of a court case), in real life, a blind court (a judge who does not see participants) is rather, a disadvantage than a virtue. Therefore, there is a logical basis in artistic decision on how best to depict Themis in sculptures. In practice, the judge must be attentive, must listen to each party, paying attention to all the important details of the case.

The wearing of a mandatory mask by court participants affects such aspects of the right to a fair trial as the right to defense, the right to know and comment on all evidence, and the right to question witnesses. The judge must take these into account in every case. The judge must ensure that this influence does not prejudice the overall fairness of the trial. In particular, the principles of equality of arms, the presumption of innocence, the right to cross-examination, the right to provide evidence to impeach witnesses, and other procedural guarantees must be provided. The parties should not perceive the impact of the mask on the justice process as decisive, because the mask has become a mandatory element in court and is used by all participants. In general, a professional judge is able to correctly perceive the testimony and speeches of a person in a mask, giving the testimony as evidence a proper assessment, to listen to the positions set out in oral speeches.

The medical mask can become one of the modern judicial symbols, just as it has become one of the attributes of our era.

Key words: medical mask, COVID-19, restriction of human rights, quarantine in courts, Themis, blindfold, judicial symbols.